

Микола Малинка
(м. Черкаси)

ТЕМА ТУРЕЦЬКОЇ ЗАГРОЗИ ХРИСТИЯНСЬКОМУ СВІТУ В ТРАКТАТАХ СТАНІСЛАВА ОРІХОВСЬКОГО

Самобутність українців, насичена подіями історія, талановиті люди, багатоконфесійність нашої країни, толерантність русичів-язичників, православних рільників до осіб інших віросповідань завжди дивувала й привертала увагу не лише наших співвітчизників, а також й іноземців. Терпимість у спілкуванні з чужинцями, творче засвоєння здобутків інших народів - усе це було можливим лише завдяки глибокому розумінню других культур, релігій.

У зв'язку з курсом до євроінтеграції, який визначила для себе незалежна Україна у XXI сторіччі, актуальним залишається дослідження взаємин нашої держави зі Сходом та Заходом, виокремлення спільних історичних проблем з метою показу тісніших взаємозв'язків між європейськими країнами упродовж кількатисячної історії співжиття пліч-о-пліч. Одним із таких питань є турецька загроза XV-XVI століть, що нависла над Європою, у тому числі й Україною. Саме аналізу проблеми загарбання Османською імперією європейських країн, висвітлені у творах С. Оріховського, і присвячено цю розвідку.

Одним із яскравих представників європейського та національного гуманізму є С. Оріховський, котрий, здобувши освіту в Європі, продовжував себе ідентифікувати українцем. Його незбагнений, самобутній літературний світ із особливими колізіями та неповторними образами, з гострими полемічними проблемами досліджували Д. Вирський [1], І. Куташев [2], В. Литвинов [3], Д. Наливайко [4], В. Пилипенко [6], П. Сас [7], В. Шевчук [8] тощо.

Із кінця XV століття ускладнилася геополітична ситуація в Європі, яка стала плацдармом для військової експансії Османської імперії. Під натиском турецьких полчищ їх васальними територіями стали прилеглі балканські держави, а небезпека військового вторгнення загрожувала всьому християнському світові. Складні суспільно-політичні та конфесійні дискусійні процеси на українських та польських землях стали предметом літературної дискусії, послужили джерелом для патріотично напруженої творчості мислителів.

У трактатах С Оріховського «Про турецьку загрозу» зосереджується увага на необхідності захисту земель, що входили до складу польської держави, від турецької загрози. Автор вважав, що Речі Посполитій необхідно об'єднатися з іншими європейськими країнами задля перемоги над спільним ворогом, а також відкласти до «кращих часів» суперечки й непорозуміння не лише між різними народами, а й усередині держави.

Аналізовані трактати пов'язані за змістом, але звернені до різних адресатів: «Слово перше» - польської шляхти, «Слово друге» - короля Речі Посполитої. Звідси й різниця в характері творів: у першому звертається увага на масштабність турецької загрози людству, а другому «автор намагається довести нагальну необхідність для Польської Корони нанесення превентивного удару Османській імперії» [1, с 109].

Ключовим образом творів С Оріховського став небезпечний правитель Сулейман, що сприймався колосальною загрозою для християнського світу. У формі звертання автор адресував шляхті запитання про те, чи знає вона, що султан підкорив Угорщину, й, «натхнений перемогою, позирає хижим оком на... добро» [5, с. 71] інших людей. Підкреслюючи лихі наміри турецького завойовника супроти християнських країн, задля увиразнення небезпеки митець вибудовує цілу низку градаційних епітетів: «похитливий, скажений, лютий, жорстокий, безсоромний, смердючий» [5, с 76]. Акцентуючи увагу на підступності іноземного правителя, благав співвітчизників замислитись, адже для християнина неволя гірша за смерть: «Те, що сталося з іншими країнами, має нас чогось-таки навчити!» [5, с 76].

Увиразнюючи думку про правомірність нападу на Османську імперію як єдиного шляху захисту своєї батьківщини, літератор використав низку риторичних звертань.

Оборонцями рідної землі та опорою всього європейського християнства мислитель бачив польську шляхту, яку намагався пробудити від бездіяльності, небажання втручатись у воєнні дії, доки лихо не постукає безпосередньо в оселю кожного жителя Речі Посполитої.

Звертаючись до історичного минулого Польської держави, С. Оріховський нагадував співвітчизникам про відповідальність за долю держави та її громадян: «Предки закликають, щоб ви вашу свободу і державу, зрошену їхньою кров'ю, не дозволили топтати хижому туркові» [5, с. 75]. В такий спосіб, як вважає сучасний український дослідник В.Литвинов, у літератора проявилось «ренесансно-гуманістичне розуміння історії як наслідок активної людської діяльності» [3, с 131].

Письменник у «Слові другому» протиставив султана Сулеймана королеві Сигізмунду, якого назвав «вождь найславніший» [5, с 95], бо в образі європейського монарха бачив утілення доблесті, продовжувача слави попередників, безстрашного лицаря.

С Оріховський у трактатах «Про турецьку загрозу» протиставив дві форми правління (конституційну та абсолютну монархії), релігії (християнство та мусульманство). Наголошуючи на бездіяльності Речі Посполитої перед турецькою загрозою, визначний публіцист стверджував, що зволікання призведе до геополітичних змін у європейському просторі, ослаблення християнства як одного з провідних світових віровчень, втрати національної ідентичності населення Речі Посполитої.

Важливим в аналізованих творах постає збірний образ «військового союзника» польського короля. У тексті він утілюється в образах представників європейських лицарів, зокрема і шляхтичів Речі Посполитої, котрі є захисниками християнського світу від полчищ іновірців зі Сходу. Тому цілком логічним є висновок сучасного історика В. Пилипенка, що «провідною ідеєю «турчиків» С. Оріховського була загальноєвропейська анти-

турецька коаліція - нездійсненна і не здійснена мрія усіх публіцистів» [6, с 91].

Причина тогочасних лихоліть у Європі, на думку С. Оріховського, - це чвари королів та занепад військової звитяги. Єдиний шлях порятунку від турецької навали всього світу автор убачав у відродженні духовності, християнських чеснотах, лицарській доблесті. Нагальна справа аристократів, шляхти, короля як гаранта державності - сприяти піднесенню духу народу, зміцненню віри.

Отже, С Оріховський своїми трактатами започаткував антитурецьку публіцистичну традицію в літературі Речі Посполитої. Прикметною рисою його творів є композиційна незавершеність, заклик до військової мобілізації європейської спільноти, що була не підготовленою до боротьби з небезпечним ворогом, збереження християнського світу, національної ідентичності. Теми, порушені письменником, дозволяють сучасному читачеві вести культурний діалог між різними епохами, Сходом і Заходом. Відчуття співпричетності до подій, які описані в трактаті «Про турецьку загрозу», засвідчують їх актуальність і сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вирський Д. Станіслав Оріховський-Роксолан як історик та політичний мислитель / Дмитро Вирський. - Київ; Кременчук: Вид-во КДПУ, 2001. - 217 с.
2. Куташев І. Суспільно-політичні погляди Станіслава Оріховського / І. Куташев // Політичний менеджмент. - 2005. - № 3. - С. 169-179.
3. Литвинов В. Католицька Русь: Внесок українців католицького віросповідання в духовну культуру України XVI ст. / Володимир Литвинов. - К. : Український Центр духовної культури, 2005. - 273 с
4. Наливайко Д. Станіслав Оріховський як український латиномовний письменник Відродження / Д. С Наливайко // Українська література XVI - XVIII ст. та інші слов'янські літератури. - К.: Наукова думка, 1984. - С 161-185.
5. Оріховський С Твори / Станіслав Оріховський [пер. з лат. та старопольськ. мов В. Литвинова]. - К.: Дніпро, 2004. - 640 с.
6. Пилипенко В. Станіслав Оріховський та антитурецька література Речі Посполитої / В. Пилипенко // Переяславські Сковородинівські студії. - 2013. - Випуск 2. - С 88-91.
7. Сас П. Українсько-польський мислитель доби Відродження Станіслав Оріховський : на шляху до історизму нового часу / П. Сас // Український історичний журнал. - 1991. - №1. - С. 87-98.
8. Шевчук В. Муза Роксоланська : українська література XVI-XVIII століть : [у 2 кн.] / Валерій Шевчук. - К.: Либідь, 2004. - Кн. 1. - 398 с